

СКАНДАЛ У БЛАГОРОДНІЙ РОДИНІ

Великий годинник у їдальні професора Маркевича глухо продзвонив десяту годину. Простора кімната, мляво освітлена електрикою з-під розлогого абажура над столом, була ніби порожня, ховаючи в аморфній своїй тиші присутність меблів і жінки, що у глибокій роздумі сиділа тут на канапі. Дзвін годинника немов прокинув її, і вона підвелася, висока й худа, в чорній сукні з високим коміром, що робив її саму ще довшою на вигляд. Якусь хвилину Марія Миколаївна стояла, зважуючись на рішучий крок, допіру оце обмислюваний, а тоді через темну вітальню рушила до кабінету дружини свого, професора.

Степан Григорович сидів коло столу, обкладений розгорнутими книжками, зошитами, записниками, шпаргалками, і з цього паперового хаосу видобував конспекта своєї завтрашньої лекції про пістряк шлунку. Цю свою самотню працю професор скрашував різними вигуками, сованням на стільці, безпорадними й радісними жестами та хвилинами зосередженого міркування, коли втуплював очі в просторінь і поволі гриз олівця. Ретельно komponуючи докладний план, професор ніколи не користувався ним під час лекції, та коли б цей план не лежав йому в боковій кишені піджака, він не спроможен був би пов'язати своїх думок, втратив би точку опертя й доконче розгубився б. Стоячи на кафедрі перед аудиторією, він щодесять хвилин хапався рукою за кишеню, і переконавшись, що конспект при ньому, спокійно вів далі свій плавкий, образний, а то й дотепний виклад.

Об одинадцятій увечері Степан Григорович кінчав свою підготовчу чи якусь теоретичну працю, і тоді в кухні розлягався дзвінок, щоденне й непохитне гасло, що Пелагея мусить нести професорові кухоль кислого молока, яке, споживши, він задоволено вкладався спати. Звичай так само був, що турбувати Степана Григоровича, заглибленого у вечірню роботу, не дозволялось у жодній, справі, тому поява дружини в кабінеті його зараз сильно схвилювала.

— Це ти, Марусю? — злякано спитав він. — Я, бачиш, працюю. Сідайте, — додав він раптом, як ніби мав перед собою пацієнтку.

— Я хочу з тобою серйозно поговорити, Степане Григоровичу, — мовила дружина, зітхнувши.

— Серйозно?.. Кажі, кажі. Але, Марусю, одна хвилинка! Один момент, я кінчаю. Будь ласка, я зараз.

— Пиши, — сказала Марія Миколаївна.

Минуло хвилин з десять, поки професор по-молодецьки кинув олівця.

— Чудово! — скрикнув він. — Марусю, люба моя, тепер поговоримо серйозно.

— Ти помітив, що Юрія Олександровича не було в нас уже місяць? — сухо й без манівців спитала Марія Миколаївна.

— Справді, давно не було... — здивовано озвався професор. — Але я помітив, помітив! Пам'ятаєш, я казав... Кому це я казав? Ну да, я тобі якось казав, що...

— А чи знаєш ти, що він майже жених був нашої Ірен, що Ірен любить його, тобто згодна з ним побратися?

— Цього я не помітив... Дуже радий! Хай женяться, я нічого не маю проти! Навпаки, Марусю, я завжди...

— Так його місяць уже не було, зрозумій ти, Степане Григоровичу, що це значить, — суворо спинила його дружина. — Місяць не з'являється за такого становища, ти розумієш?

— Нічого не розумію, — відказав професор.

— Я питала Ірен, — вела дружина. — Я питала її, що все це значить. Але ти знаєш нашу Ірусю, яка вона горда. Вона така, що я, Степане Григоровичу, боюся її, скажу тобі щиро. «Не знаю», — сказала вона. Але як сказала! Ні, ні, я вже не можу її питати! Як вона сказала!

Професор зрадів.

— Бачиш, навіть Ірусю не знає! А звідки я знатиму, ти подумай.

— Ми мусимо про все дізнатися, мусимо подбати за свою дитину... Єдину нашу дитину, — урочисто заявила Марія Миколаївна. — Ірен тепер двадцять дев'ять років, — додала вона. — На це треба зважати. Юрій Олександрович — найкраща партія нашої дівчинці, бездоганна партія... І все йшло чудово, ах, як чудово...

— Чудово, чудово, — пробурмотів професор.

— Ти заразив мене цим словом, — сумно промовила пані професорова, хитаючи головою. Настала пауза. Професор обережно спитав:

— Ми вже поговорили, Марусю?

— Степане Григоровичу, — сказала та раптом. — Ми повинні вжити заходів. Так я вирішила. Може все ще можна буде якось направити.

— Воно само направиться, Марусю! Повір мені — скільки я живу, все само з себе направлялось на краще. Чудово направлялось.

— Ти на все дивишся крізь рожеві окуляри. А в мене найгірші передчуття... Подумай, як усе це раптом сталося! Останній раз, як він був, я спитала Ірен, чи сказав він їй що-небудь. «Він сказав усе, що треба». — відповіла вона. Скажу щиро, я заспокоїлась. І після того він зник...

— Може, він виїхав кудись? Ну, звичайно, він поїхав у командировку! — зміркував професор.

— Але міг би попередити... Правда, він дзвонив раз телефоном — якось чудно: переказав Пелагеї, що хворий і прийти не може. Чому саме Пелагеї він це сказав?

— Бо Пелагея, мабуть, підійшла до телефону.

— Так, але він міг попросити Ірен, мене, нарешті, тебе, Степане Григоровичу. Але казати покоївці — це зневага до нас, до господарів!

— Він тримається поступових поглядів на покоївку, — несміливо зауважив професор, але дружина мов і не чула його слів. Натомість сама сказала дуже твердо:

— Степане Григоровичу, ти батько своєї дочки. На тобі лежить відповідальність за нашу єдину тепер дитину. О, коли б живі були мої сини...

Вона затулила хусточкою очі, а професор підхопився із стільця.

— Що ж я мушу робити? — розпачливо спитав він.

— Мусиш розвідати геть усе про Юрія Олександровича: як він живе, що робить, де буває і що він думає, надто останнє.

Степан Григорович полегшено зітхнув.

— Та це, я зараз, Марусю! Ось телефоном подзвоню йому...

— Телефоном! Та в телефон він тобі скаже все, що йому схочеться... Ні, треба довідатись стороною... Об'єктивні дані треба мати! А тоді ми побачимо, що робити. Слухай, Степане Григоровичу, я все обмислила. Ти знаєш, де Юрій Олександрович живе?

— Не уявляю, — жваво відповів професор.

— Неправда. Ти знаєш, що він живе на помешканні в Сліповського, якого ти лікував.

— А, це був цікавий випадок! І як я вилікував його, Марусю! Той самий принцип: медицина може тільки допомагати організмові. Якнайменше ліків!

— Так ти зайдеш до Сліповського з візитою...

— Але ж він цілком здоровий і не кликав мене!

— Ти лікував його більше, як рік, і маєш право поцікавитись здоров'ям свого пацієнта. Цим ти зробиш йому велику честь... Зайдеш по-простому, і в розмові розпитай про Славенка. Все розпитай, тільки вміло, так ніби ненавмисно...

— В жодному разі, — скрикнув професор. — Чудово! Ти шпика з мене хочеш зробити! Ніколи! Марусю, зрозумій, що це нечесно, прошу тебе зрозуміти!

Він благально спинився коло дружини. Та підвелася.

— Ради щастя Ірен ти завтра поїдеш до Сліповських, — сказала вона безапеляційно. — Ти батько.

Вона велично вийшла з кабінету, покинувши професора в стані оцепеніння. Але за кілька хвилин у кухні пролунав дзвінок, а ще за кілька до кабінету вступила Пелагея з кислим молоком.

— Щось ви рано сьогодні, Степане Григоровичу, — мовила вона.

— Мушу раніше встати, бо завтра маю на одну візиту більше, ніж гадав... Спасибі, Пелагеє... А як Ірусь? — спитав він раптом. — Здорова? Не плаче?

Пелагея мало помітно, але дуже лукаво посміхнулась.

— Ні, Ірена Степановна здорові й не плачуть.

Професор зітхнув і сказав покоївці:

— Яка ви щаслива, Пелагеє, що не маєте родини... Чудово! Ви не знаєте цього клопоту й можете цілком віддаватись своїй праці.

Другого дня професор Маркевич учинив за розказом дружини своєї і ввечері склав перед нею звіта про денні розвідини.

— Він живе чудово, Марусю, ти за нього не турбуйся, — сказав він. — Абсолютно здоровий, свіжий, бадьорий, словом, молодець, та й годі!

— Ти його бачив? — спитала Марія Миколаївна.

— Його побачиш! Казала пані Сліповська, що й вони його рідко бачать. Зранку десь у інституті, а ввечері, як тільки за чверть сьома, так і подався. Сміються вони, що годинника можна перевіряти за його вечірнім виходом. І знаєш, Марусю, ця акуратність у ньому мене просто захоплює!

— А коли вертається?

— Також точно! На дванадцятую вже дома. Чудовий режим! Встає о восьмій. Ти бачиш, я все дізнався, і все ніби ненавмисно. Та й питати не довелося, пані Сліповська така балакуча, я ледве витримав...

— О дванадцятій годині, — тихо мовила професорова, розмірковуючи. — І це щодня?

— Щодня, Марусю! Оце найбільше дивує пані Сліповську. Сидів собі чоловік щовечора вдома, чудово, знаєш, сидів, а то зразу, каже пані Сліповська, як зірвався.

— А де ходить? Оце найголовніше, Степане Григоровичу, в цьому вся річ!

— Невідомо! Каже пані Сліповська: не доберу, може, закохався він? І я сказав — ну,

звичайно, закохався, людина молода, здорова, але молодець, що з режиму не виходить...

— Я не розумію, Степане Григоровичу, твого тону. Ти цинік! Ти забуваєш про Ірен!

— Ірен... — пробурмотів професор. — Я забуваю про Ірен? Чудово! Але що я можу, як він і справді закохався? Нічого не можу, Марусю, я безсилий... Якби він захворів на коліт абошо, то лікував би його, а любов, Марусю... ти знаєш, я сам був закоханий...

— Перестань, — сухо сказала Марія Миколаївна, і професор замовк. — А якихось подробиць ти не довідався?

— Як же! — скрикнув професор. — Марусю, я все виконав надзвичайно... Можливо, що я щось і забув — ти знаєш, пані Сліповська — це ціла злива, це кулемет. Коли чоловік її був хворий, я заборонив їй розмовляти з ним, вона дурманила його своїм говорінням... І вона скаржилась, що Юрій Олександрович дуже неговіркий...

— А раніше говіркий був?

— І раніше не був. Ніколи не був з нею говіркий.

— Тоді це не важить. Ще що?

— Ще вона сказала, що останнім часом він заприятелював з їхнім котом Нарцисом і до кімнати своєї його пускає...

— Які дурниці ти плетеш, — мовила Марія Миколаївна і поринула в задуму.

Професор сидів коло столу й з видимою тугою поглядав на книжки та папери. Та що дружина його не оповістила розмову закінченою, він не зважувався до праці братись і тільки голосно зітхав, нагадуючи за свою притомність.

— Ірен мене турбує, Степане Григоровичу, — мовила вона нарешті. — Ти помітив, вона майже не виходить з хати, все сидить у кімнаті... І що за горда душа — не терпить співчуття! Моя душа...

— Звичайно, в неї твоя душа, — погодився професор, — і мій розум.

— Вона все читає, — вела Марія Миколаївна — я на це раніш уваги не звертала. А вчора подивилась — і знаєш, що вона читає?

— Що? — злякано спитав професор.

— Вона читає не більше й не менше, як граматику української мови Горецького й Шалі, видання шосте.

— Невже?

— І до того ж пише всякі вправи у зошиті. Ти розумієш, у якому вона небезпечному стані? Професор тільки спантеличено дивився.

— Я розумію любов до мов, я сама вільно розмовляю французькою і німецькою, але це... це початок божевілля! Ми мусимо її негайно рятувати. Але передусім мусимо остаточно розвідати про Юрія Олександровича.

— Марусю, — мовив професор благально, — я все розвідав, чудово розвідав.

— Лишається ще трохи, — суворо сказала Марія Миколаївна. — Завтра ти будеш коло його помешкання за двадцять сьома й простежиш, де він піде.

— Марусю! — скрикнув професор.

— Вулиця, будинок і номер помешкання — ось що я мушу знати. Степане Григоровичу, завтра ти зробиш це обов'язково.

— В жодному разі! — скрикнув професор. — Я люблю Ірен, але я... не слідопит! Чудово!

Ти принижуєш мене, ти забуваєш, хто я!

— Але так, щоб він же не побачив — іди за квартал, ти добре бачиш.

— О, я бачу! Бачу, що ти остаточно вирішила зробити з мене слідця, якогось Нат Пінкертона... Але цього не буде! Ніколи! Та зрозумій же, Марусю, що мені не личить вистежувати людей. Пошлімо краще когось, Марусю!

— Я не можу плутати в наші інтимні справи сторонніх... Упорядкуй свій день так, щоб завтра о шостій з половиною був вільний.

За тим вона вийшла з кабінету, а другого дня професор знову вчинив за її розказом, але мало не спізнився: вже за двадцять сьома Славенко вийшов із помешкання і пустився так хутко, що професор за ним ледве встигав. Добре, що до Жилянської вулиці було недалеко, а то Степан Григорович зовсім захекався б від швидкої ходи та напруження, з яким він Славенка пильнував. А коли той зник у подвір'ї будиночку, професор Маркевич поважно пройшов повз, придивився, взяв на розі візника й поїхав по візитах, геть задоволений і в найкращому настрої. Бо коли йшов за Славенком, у ньому справді прокинулось щось слідецьке, якась приємна мисливська настанова, з'явилась нервова піднесеність і солодкий трепет у серці. Він мав вистежити людину, і виконав це чудово!

— Далі я вже сама візьмуся, — сказала Марія Миколаївна, обізнавшись із його здобутками.

— Це, знаєш, цікаво, Марусю, — казав професор. — Він іде, а я за ним, за ним, з очей його не спускаю... І такі сутінки, дуже зручно в сутінках стежити, чудово!

— Ти захоплюєшся всім, як хлопчисько, — суворо мовила професорова. — Поважності в тобі, Степане Григоровичу, немає.

Вранці вона вирядилась на Жилянську вулицю й постукала в двері маленького будинку, Ада їй відчинила, бо кооператор того дня до Шепетівки поїхав, а дружина його пішла на базар, Марта на посаді була, а німкенья, фрау Гольц, взагалі не дочувала.

— Здесь живет Владимир Петрович Изотов? — спитала професорова, наперед заготовивши це вигадане прізвище.

— Здесь живу я, моя мама, мой папа... — почала Ада, але Марія Миколаївна м'яко перепинила її.

— Позови кого-нибудь старшего, детка! На цей час фрау Гольц зачула-таки з своєї кімнати якийсь гомін і вийшла.

— Што фі хотіть? — спитала вона. — Мофчі, Ата, ті ще маленькі.

Марія Миколаївна вмить зміркувала свою дальшу поведінку.

— Sind Sie eine Deutsche?² — спитала вона.

— Га? — мовила фрау Гольц. — Мофчі, Ата, ті мішай...

— Она глухая. — сказала дівчинка.

— Ich frage, ob Sie eine Deutsche sind?.. — крикнула професорова. — Sie haben eine

2. Ви — німкенья? (нім.)

deutsche Aussprache³.

— Ja, ja, ich bin eine Deutsche, ganz richtig, — радісно відказала фрау Гольц. — Mein armer Vater kam als Mechaniker her, hier ist er auch gestorben... Treten Sie bitte, womit kann ich Ihnen dienen?⁴

— Ich suche einen Verwandten und man hat mir, — промовила Марія Миколаївна якнайголосніше, ідучи за фрау Гольц до кімнати, — diese Adresse, Schilanskaja 42, gegeben⁵.

З півгодини точилася між ними голосна й щира розмова. Спочатку Марія Миколаївна мусила вислухати нещасну історію фрау Гольц, що двадцять років тому потрапила з батьком на Україну й по його смерті остаточно зміцнилась у становищі старої панни, зробившись до того ж безпритульною. А коли з цим покінчено, Марії Миколаївні, що виявила дружню цікавість до теперішнього побуту фрау Гольц, неважко було довідатись за її сусідку, дівчину Марту (ein hübsches, gutes Mädel, doch schade, das Sie das Haar beschneiden halt!)⁶ і за те, що її щодня одвідує один молодик (ach, was für ein stattlicher Mann, sehr elegant und schön!).⁷ Звичайно, казала фрау Гольц, це природно, що до дівчини ходить хлопець, але недобре так довго вдвох засиджуватись — das ist gefährlich für ein Mädel, das keine Eltern hat, und überhaupt führt es zu einem schlimmen Ende...⁸

Нарешті Марія Миколаївна висловила жаль з того приводу, що родича свого не знайшла, пообіцяла німкені влаштувати її десь за бонну при першій нагоді й попрощалася з фрау Гольц, що назвала її die allerliebenswertigste Frau, die Ihr je begegnet ist.⁹

— Так, він закоханий, — оповістила Марія Миколаївна професорові ввечері того дня. — Закоханий у дівчину, Степане Григоровичу, це найгірше...

Під впливом тяжких переживань матернього серця, вона оспала, втратила рішучість у тоні й величний вигляд. — Так і треба було припускати, — мовив професор. — Якщо хлопець не сидить увечері вдома, значить, він закоханий... Така вже логіка речей, Марусю!

— Щасливий ти, Степане Григоровичу, що маєш таку вдачу, — зітхнула Марія Миколаївна. — З усім ти миришся...

— Факти, Марусю! — скрикнув професор. — Факти — чудова річ!

3. Я питаю, чи Ви — німкеня?.. У Вас німецька вимова (нім.).

4. Так, так, я — німкеня, цілком правильно... Мій батько приїхав сюди механіком і тут помер... Заходьте, будь ласка, чим я можу прислужитися? (нім.).

5. Я шукаю родича, і мені дали цю адресу... Жиллянська, 42 (нім.).

6. Гарна, добра дівчина, шкода лише, що стрижена! (нім.).

7. Ох, який статечний чоловік, дуже елегантний і гарний! (нім.).

8. Це небезпечно для дівчини, в якій немає батьків, і взагалі це до добра не доведе... (нім.).

9. Найлюбов'язнішою жінкою з усіх, яких вона знала будь-коли (нім.).

— Якби це була жінка, тобто доросла жінка, вдова чи що, тоді б я знала, що робити, — сказала дружина. — А дівчина — це пропаша справа... Тут ніяк підступитись, бо він же засліплений! Ах, Степане Григоровичу, ти не уявляєш собі, яка це трагедія для Ірен, для нас...

— Заспокойся, Марусю, — мовив професор.

— І як він міг закохатись у дівчину? Він, такий розумний, серйозний? Яка легковажність! Що йому та дівчина? Що вона проти нашої Ірен? Яка пара була б! Серцем я почуваю, яка це могла б бути пара — Ірен і Юрій Олександрович... Йому закохатись у дівчину, ославивши Ірен, — це моральний занепад!

— А я його розумію, — сказав професор. — Коли б я закохався, то тільки в дівчину.

— Але ти вже одружений, це інша річ... Степане Григоровичу, — додала вона стомлено, — я не бачу іншого виходу, як сказати Ірен щирю правду. Бідне дитя! Хай знає все...

— Чудовий вихід!

— Але що з нею буде? Який страшний удар!

— Якщо вона любить його, то може зомліти, — заклопотано мовив професор. — Але я прихоплю з собою салом'яку...

І вони тихо рушили до доччиної кімнати як на похорон.

Ірен була в своєму теплому покої. Сидячи на софці, вона писала в зошиті на колінах. А коли ввійшли батьки, мовчазні, понурі, заклопотані, Ірен здивовано підвела на них очі.

— О, певно щось дуже важливе, коли ви вдвох прийшли, — мовила вона.

Професор сів коло дочки на софку, а мати присунула навпроти стільця.

— Ти не помилилась, Ірен, — сказала Марія Миколаївна. — Ми прийшли, як батьки... з дуже важливою й неприємною справою.

— Не хвилюйся, Марусю, — сказав професор, уместившись на софці вигідніше.

— Як мені не хвилюватись, коли доля моєї дитини, єдиної дитини...

Марія Миколаївна затулила хусточкою очі, згадавши синів.

— Що таке? — спитала Ірен.

— Він закоханий! — оповістив професор.

— Юрій Олександрович закоханий у дівчину, — додала мати. — Ти мусиш знати все...

— Я й так усе знаю, — сказала дочка.

Батьки зирнулись.

— Ти не могла знати, — лагідно мовила Марія Миколаївна. — Ти горда, ти вдаєш, що знала! Негарно, Іро...

— Без мене? — скрикнув професор. — Та тільки я міг його вистежити!

— Ти, татусю? Звідки ж у тебе здібності до слідства?

— Але як вистежив! Чудово! Він іде, а я за ним, зовсім так непомітно...

— Ти міг не турбуватися, татусю! Я зробила це далеко простіше.

— Як? — спитала мати, геть спантеличена.

— Я послала Пелагею.

— Ну, Пелагея не могла справитись за мене! — сказав професор.

— Ірен, Ірен, — прошепотіла мати. — Ти вплутала сторонню людину...

— Але я мусила знати, мамо! Я не дівчина, я доросла жінка, і що ж мені — зітхати та тужити на самоті!

- Що ж буде? — пригнічено запитала професорова.
- Все буде добре, мамо! — сказала Ірен. — Він вернеться до мене.
- Я ж казав, — мовив професор. — Все направиться само з себе. Закон життя: факти і все направляється на краще.
- Ти можеш іти працювати, Степане Григоровичу.
- Чудово! Ірусь, залишаю собі салом'як.
- Поясни мені, Ірен! — благально мовила мати, коли професор вийшов. — Поясни, як матері... Не будь хоч раз потаєнна! Коли б ти знала, як я змучилась...
- Будь ласка, мамо. Передусім, я знаю Юрія Олександровича приблизно так, як і саму себе. Знаю його вдачу, нахили. І знаєш, смішно думати, щоб він міг зв'язати свою долю, свою наукову кар'єру з якимсь дівчам.
- Але він закоханий у неї! Він буває в неї щодня від сьомої до дванадцятої!
- Не більше й не менше. Пізнаю його в цій акуратності — порядок і режим передусім. Навіть для кохання він визначив час, щоправда чималий... А втім, він справді закоханий, може, навіть божевільне закоханий, як на його натуру. Це зрозуміло: роки зосередженої роботи дали себе знати. Він шумує, і я дуже рада, що шумування це відбувається в ньому перед нашим одруженням, а не після. Тоді справа була б прикріша і навіть небезпечніша.
- Так ти певна, що він вернеться до тебе? — несміливо запитала мати.
- Видима річ, мамо! Адже години, що він віддає на кохання, це години його наукової роботи. Скільки він зможе жертвувати роботою задля тої дівчини — це тільки питання часу. Зважай, мамо, що з планами наукової роботи зв'язана в нього я, а не вона. Поворот до роботи буде разом і поворот до мене.
- Мені дивно, Ірусь, що ти здібна так спокійно міркувати в... твоєму становищі...
- Адже я, ти знаєш, мамо, шумувала так само. Може навіть безглуздіше... Це неминуче в житті, але потім лишається ще ціле життя, яке треба спокійно й свідомо творити.
- Марія Миколаївна сиділа, схиливши голову. Сумніви не покидали її.
- Це вам, старосвітським людям, кохання здається якоюсь невинною катастрофою, чимсь стихійним і великим, — сказала Ірен. — А ми за революції навчилися дивитись на нього, як на епізод у житті.
- Атож, ви нові люди, — мовила мати неймовірно. — А може, ти й помиляєшся?..
- Помилки завжди можливі, — відповіла Ірен тоном, що визначав кінець розмови.
- Марія Миколаївна покірно підвелась, а все ж запитала:
- Ти вибач, Ірен, що я втручаюсь у твоє життя... Скажи мені ще, навіщо ти вивчаєш українську мову? Я злякалась, коли побачила в тебе ці... підручники!
- Сьогодні ти вчиняєш мені справжній допит, — посміхнулась дочка. — Гаразд! Треба знати ту дівчину, мамо... Тут я скористувалася знайомствами в махортресті, де вона служить. Вона українка, причому з того молодого покоління, яке не задовольняється вже українською школою на селі, виданням українських книжок, театральними виставами, як це було в батьків їхніх, їм хочеться більшого — знаєш, апетит з їжею приходить.
- L'appetit vient en mangeant... Але вони нас хочуть з'їсти, — зауважила мати з гнівом.
- Щось подібне. Їх легко пізнати. По крамниціях вони запитують усе по-українськи, до того ж голосно, демонстративно, і вимагають, щоб їх розуміли...

— Але це смішно! — скрикнула мати.

— Безперечно смішно. — Продавці таки й справді сміються за їх спиною. Смішно чути в могутній російській стихії нашого міста оцей кволенький український голосок... Але приклад, мамо, заразливий, надто ж поганий приклад.

— Невже ти думаєш, що Юрій Олександрович...

— Не маю в тому найменшого сумніву. Недурно він оце недавно, наприкінці академічного року заявив, що вже досить підготований, і почав читати по-українськи. Дивно нетерплячка, якщо не взяти на увагу тої дівчини! Треба розуміти психологію тутешніх мешканців, мамо. Мовою, культурою, політичною свідомістю вони росіяни, але десь там у душі їм ще лишились якісь спогади. Досить ці спогади підігріти, і їх обпадає національна романтика, вони відчують себе нащадками запорожців, мріють Мазепою, Хмельницьким, Дорошенком та іншим старим манаттям... А надто жіночий вплив тут чинний. Це так зветься — українізація коханням.

— Боже мій, боже мій, — зітхнула професорова. — Якими підступами він оточений!

— На щастя, жіночий вплив чинний і з іншого боку, — вела Ірен. — Українці страшенно наївні, мамо! Їх досить потішити якоюсь українською фразою, і вони вже тануть від задоволення. Тож я мушу бути готова. Скільки я знаю таких людей! Зрештою, ми мусимо бути розумніші. Російська інтелігенція століття була тут провідником культури, керівником цілого життя цього неспокійного краю, і не варт їй важити своїм становищем через ту сотню слів, які не спільні обом мовам. Мова — це ще не нація, мамо.

— Яке все це складне, — зітхнула Марія Миколаївна. — Що ж ти робитимеш?

— Чекатиму, — сказала Ірен.